

PİLAH-IŞTAR ARŞİVİNDEN AİLE HUKUKUNA DAİR BAZI YAZIŞMALAR

L. Gürkan Gökçek*

ÖZET

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da yirmi yıl kadar ticarî faaliyetlerde bulunan Pılah-Iştar'dan kalan arşiv, dönemin sosyal olayları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Söz konusu arşiv içerisinde Pılah-Iştar'ın kız kardeşini evlendirmesi ile ilgili belgeler, günümüzde olduğu gibi, Eski Asur toplumunda da evlilik öncesi bazı geleneklerin olduğunu göstermektedir. Ayrıca Pılah-Iştar'ın, babalarının ölümünden sonra kardeşleri ile olan miras anlaşmazlığını ve bu mirasta payı olan kız kardeşinin haklarını koruma gayretini ve onun evlendirilmesini konu alan belgeler, hiç şüphesiz dönemin aile hukuku hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Anahtar sözcükler: Pılah-Iştar, aile hukuku, idinum (ortak maldan hisse), qalāpum (bitki veya hayvan derisi soymak).

ABSTRACT

**Some Correspondence Concerning to Family
Legislation from Archives of Pılah-Iştar**

The archives of Pılah-Iştar, who made commercial activities for nearly 20 years in Assyrian Trade Colonies in

* Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, e-mail: gokcek@gazi.edu.tr

Anatolia provide us with valuable information about the social events of that time. The documents about the marriage of Pīlah-Ištar's sister show that in the Old Assyrian period, as it is today, there were some marital traditions and preparations. Additionally, the documents about Pīlah-Ištar's fight with his brothers for inheritance after his father's death, and the document about his efforts to save his sister's rights in this inheritance and those about her marriage certainly give significant information about the family legislations of the period.

Keywords: Pīlah-Ištar, family legislation, idinnum (common property from share), qalāpum (to skin plant or animal).

Bilindiği gibi Kültepe tabletleri, Anadolu'nun yazılı tarihi hakkında bilgi veren en eski belgelerdir. Ancak, tabletlerin büyük çoğunluğunun Asurlu tüccarların kendi aralarında yapmış oldukları ticareti belgeleyen ticarî muhtevallı olması nedeniyle, Anadolu'nun bu dönemi¹ hakkındaki bilgilerin genelde iktisadî hayata yönelik olduğu görülmektedir. Fakat bu belgeler içerisinde, isyan, kargaşa, salgın hastalık, kaçakçılık yapmaktan dolayı tutuklanan ve hapse atılan tüccarlar gibi sosyal ve siyasî konulara² doğrudan veya dolaylı olarak değinen belgelere az da olsa rastlamak mümkündür. Bunun yanında evlilik, boşanma ve aile içi meseleler ile ilgili kayıtlar³, dönemin aile hukuku ve sosyal olayları hakkında hiç şüphesiz kayda değer bilgiler sunmaktadır.

Diğer taraftan belirli bir tüccara ait olan belgelerin bir bütün halinde değerlendirilmesi ile yapılan arşiv çalışmaları, devrin sosyo-ekonomik yaşantısı hakkında daha detaylı yorumların yapılmasını sağlayabilmektedir. Bilhassa bir aile firmasının patronu konumunda olan tüccarların arşivlerinde geçen aile içi yazışmalar, bazı sosyal olaylara işaret edebilmekte veya en azından ticarî hayat hakkında

¹ Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılan bu dönemin, son zamanlarda yapılan çalışmalar ile M.Ö. 1975-1723 yıllarına tarihlendiği anlaşılmaktadır. Bu konu için bkz. Veenhof 2003: 6 vd. ve Günbattı 2004: 257.

² Balkan 1957; Sever-Çeçen 1994: 201-209; Bayram 1987: 285-289; Çeçen 1992: 49-59; 1995: 43-72; 2002: 65-68.

³ Günbattı 1990: 126-132; Sever 1992: 667-675; Kawasaki 1994: 52-70; ayrıca bkz. Veenhof 1998: 357-381.

alışlagelmiş bilgilerden farklı olarak, günlük yaşantının diğer kesitlerini yansıtabilmektedir. Bu konuda, 1988 kazı döneminde ortaya çıkarılan belgeler dâhilindeki Pilah-Iştar adlı tüccara ait arşiv, güzel bir örnek teşkil etmektedir: Babasının ölümünden sonra gelişen mali sıkıntılar, mirastan kaynaklanan aile içi sürtüşmeler, bütün olumsuzluklara rağmen firmasını ayakta tutmaya çalışan bir tüccarın çabaları ve adını bilemediğimiz kız kardeşini evlendirme isteği...

Aşşur-rē'ti'nin oğlu Pilah-Iştar'ın arşivine ait belgeler üzerinde yapılan çalışmalarda, yukarıda bahsi geçen salgın hastalık, boşanma ve nafaka gibi devrin sosyal olaylarına da temas edilmiştir.⁴ Bununla birlikte tarafımızdan yapılmış çalışmada⁵, bu tüccara ait belgeler tek elde birleştirilmiş; bu tüccar ve ailesi ile ilgili iktisadî faaliyetlerin yanı sıra sosyal hayata dair olaylar yeniden değerlendirilerek, kendi zaman dilimi içerisinde bir bütün halinde sunulmaya gayret edilmiştir. Bu çalışmamızda ise, bu ticarî arenada ayakta kalmaya çalışan tüccarın, kız kardeşini evlendirme arzusuna ilişkin çabalarını ele alarak, Koloni Çağı'nın sosyal yaşantısı hakkında bazı kesitler sunmaya çalışacağız. Ancak, daha önce Pilah-Iştar'ın Anadolu'daki faaliyet dönemi, ticarî konumu ve aile üyeleri hakkında kısa bilgiler vermek yerinde olacaktır.

Pilah-Iştar arşivinde geçen *limum* isimlerinden hareketle yapmış olduğumuz araştırma, onun, Eski Asur krallarından Puzur-Aşşur'un ilk yıllarından Naram-Sü'en'in 12. yılına kadar en az 20 yıl Kaniş şehrinde faaliyetlerde bulunduğunu göstermektedir. Fakat kendisinin daha önce de babası Aşşur-rē'ti'nin ticarî faaliyetlerini sürdürdüğü Wahşuşana'da bulunmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim boşandığı karısı Tatana'ya her yıl elbise, yiyecek, yağ ve ısınma masrafları ile birlikte bir miktar bakırın ödenmesi ile ilgili olan ve Anadolu tarihinde nafaka olayının ilk örneğini teşkil eden hukukî belge, Wahşuşana kârum'u tarafından hazırlanmıştır⁶. Yine karısı Tatana ile arasındaki bir mesele ile ilgili olarak düzenlenmiş olan bir başka mahkeme tutanağında⁷, Pilah-Iştar'ın daha önce Wahşuşana'da ticarî aktivitelerde bulunduğu görülmektedir. Aşşur-rē'ti'nin bir salgın hastalıktan ölmesinden sonra Pilah-Iştar, ailesinin başına geçerek

⁴ Bayram-Çeçen 1995: 1-12; Çeçen 1995: 43-72; 1997: 19-24; ayrıca bkz. Sever 1992: 667-675.

⁵ Gökçek 2002: 111-160.

⁶ Çeçen 1995: 57 vd.; ayrıca bkz. Bayram-Çeçen: 1995: 11 vd.

⁷ Gökçek 2002: 127 vd. Kt. 88/k 455.

faaliyetlerine Kaniş şehrinde devam etmiştir. Ancak, babasından kalan malların ve paraların paylaşımı konusundan kaynaklanan meseleler nedeniyle, kardeşleri Mannum-balum-Aşşur ve Şū-zuzu ile ihtilafa düştüğünden ticarî aktivitelerinde yalnız kalmıştır. Pilaḥ-Ištar aynı zamanda başka firmalarla da parasal konularda sürtüşme halindedir. Anlaşıldığına göre tüccarımız, babasının ölümünden sonra, eski ortaklıkların devamını temin hususunda hayli sıkıntılı günler geçirmiştir. Zira Pilaḥ-Ištar arşivinde baba Aşşur-rē'î'nin, çeşitli firmalarla ortak sermaye ile iş birliği yaptığını ve bu firmaların Pilaḥ-Ištar ile mali konularda ihtilaf halinde olduğunu gösteren hukukî belgeler bulunmaktadır⁸.

Pilaḥ-Ištar'm ailesi ile ilgili olarak, Çeçen'in ilgili arşiv üzerinde yapmış olduğu çalışmada, Pilaḥ-Ištar'ın Manum-balum-Aşşur ve Şū-zuzu isminde iki erkek kardeşi ile adı bilinmeyen bir kız kardeşi, bunun yanında Agua'nın kızı olan ve sonradan boşandığı Tatana isminde bir karısı olduğu tespit edilmişti⁹. Tüccarın aile üyelerine yönelik yapmış olduğumuz araştırma neticesinde ise, bu kardeşlerden farklı olarak Aşur-bāni isminde bir erkek kardeşi daha olduğu anlaşılmıştır¹⁰. Pilaḥ-Ištar'ın kardeşleri hakkında detaylı bilgilerin elde edildiğini söylemek zordur. Mannum-balum-Aşşur ve Şū-zuzu'nun münferit olarak Anadolu'da ticaret yaptıkları, Aşur-bāni'nin ise, Pilaḥ-Ištar'ın hukukî işlemlerinde ve alacakların toplanması hususunda ağabeyine yardım ettiğini, bu nedenle de sıklıkla seyahatte bulunan bir tüccar görünümünde olduğu söylenebilir. Kız kardeşini ise, onun evlenmesi ile ilgili yazışmalardan tanımaktayız. Ancak bu metinler, kız kardeşi tanıtmaktan ziyade bir ağabeyin yetim kalan kardeşinin istikbalini hazırlama gayretini ve onunla ilgili kaygılarını dile getirmesi ile ön plana çıkmakta, bu yönüyle de sosyal bir muhteva kazanmaktadır.

⁸ Gökçek 2002: 145 vd. Baba Aşşur-rē'î'nin söz konusu müşterek faaliyetleri içerisinde, daha çok Waḥšušana şehrinde etkinliklerde bulunduğunu anladığımız *Ikūnum* ailesinin önemli bir yeri vardır. Bir mahkeme zaptı olan Kt. 88/k 112 ve onun dublikatı Kt. 88/k 636'da ve bunlardan farklı olarak, Kt. 88/k 131, Kt. 88/k 177, Kt. 88/k 606 ve Kt. 88/k 497'de, bu iş birliğinin, her iki ailenin de babalarının ölümünden sonra, nasıl karmaşık hale geldiği bütün açıklığıyla görülmektedir. *Ikūnum* firmasından farklı olarak Puzur-Aşşur ve onun ölümünden sonra işleri devralan oğlu Ennum-Aşşur, Pilaḥ-Ištar ailesi ile yakın ilişkiindedir. Kt. 88/k 266 ve Kt. 88/k 419, bu münasebetin seyri hakkında kayda değer bilgiler vermektedir.

⁹ Çeçen 1995: 48 vd.

¹⁰ Bkz. Kt. 88/k 124 ve Kt. 88/k 306

Pilah-Iştar'ın kız kardeşi ile ilgili en kayda değer belge, Kaniş kârum'u tarafından hazırlanmış olan ve kızın nişanının bozulmasına, damadın başka bir Asurlu kız ile evlenebileceğine karar veren Kt. 88/k 625 no'lu tablettir¹¹. Belgede, Amur-Iştar¹² ismindeki şahsın Pilah-Iştar'ın kız kardeşiyle evlenmesi hususunda kızın babasına bir söz verdiği ancak, damat adayının kendine göre gerekçeleriyle bu sözden vazgeçtiği şu ifadelerle anlatılmaktadır:

“Pilah-Iştar Amur-Iştar'a karşı bizleri şahit olarak tuttu ve şöyle söyledi: Benim babama sen söz verdin, buraya gel ve nişanlıyla evlen. Amur-Iştar şöyle cevap verdi: Gerçekten senin babana ben söz vermiştim. Ama kayın biraderin olarak benim belime kemeri sen vermedin. Ayrıca benim kardeşime de hiçbir şey söylemedin. Günler geçiyor ve ben yaşılanıyorum. Şu anda başka bir Asurlu kızla evleniyorum. Senin kız kardeşinle evlenmeyeceğim.”

Belge hiç şüphesiz, dönemin evlilik hukukuna dair önemli bilgiler vermektedir. Nitekim Amur-Iştar'ın nişanı bozmasına neden olan gerekçeleri, Eski Asur toplumunda günümüzde olduğu gibi evlilikten önce uyulması gereken bazı adetlerin olduğu ve dönemin insanların bu gibi geleneksel kurallara hassasiyetle yaklaştıklarını göstermektedir. Anlaşıldığına göre Amur-Iştar uzunca bir süre nişanlı kalmış ancak, kız tarafının bu konuya gereken duyarlılığı gösterememesi nedeniyle kız kardeşin evlilik planları gerçekleşmemiştir. Belgede her ne kadar Amur-Iştar, nişandan vazgeçmesinin nedenlerini açıklasa da, bu ayrılmanın aslında Pilah-Iştar'ın içinde bulunduğu mali krizden kaynaklandığı açıktır. Ayrıca, Amur-Iştar'ın kızdan yaş olarak hayli büyük olması, bu evliliğin maddî menfaatlere göre kurulduğuna işaret etmektedir. Bundan başka, ağabey Pilah-Iştar'ın kardeşleri Mannun-balum-Aşşur ve Şü-zuzu

¹¹ Sever 1992: 667 vd.

¹² Amur-Iştar'ın kimliği ve faaliyetleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak, Pilah-Iştar'ın Şilli-Iştar'ın oğlu Ennum-Aşşur'a göndermiş olduğu Kt. 88/k 270 no'lu belgede, babasına ait belgelerin içinde, Amur-Iştar adlı bir tüccar üzerinde 5 mana arttırılmış gümüş olduğunu belirterek bu paranın faizi ile birlikte ödenmesini rica etmiştir. Amur-Iştar isimli tüccarın muhatap alındığı bir başka mahkeme kararı da Kt. 88/k 602'dir. Belgede bahsi olunan paranın miktarı 45 mana gümüş olması ve bu tutarın Pilah-Iştar arşivinde şu ana kadar geçen en büyük meblağ olması dikkat çekicidir. Dolayısıyla buradaki Amur-Iştar'ın, Pilah-Iştar'ın babası Aşşur-rē'ti ile ortak faaliyetlerde bulunan ve aşağıda damat adayı olarak belirtilen Amur-Iştar ile aynı kişi olması ihtimal dâhilindedir.

hakkında Kaniş kārumu'na hazırlanmış olduğu Kt. 88/k 97a-b no'lu hukukî belge¹³ yine kız kardeşin evlendirilmesi ile ilgili olup, ailenin içinde bulunduğu maddî ihtilafı tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır. Tablette muhatapların ilgili ifadeleri şu şekilde geçmektedir:

“...Pilah-Ištar, Mannum-balum-Aššur ve Šū-zuzu'ya şöyle söyler: Bizim kardeşimiz büyüdü (evlenecek çağa geldi). Buraya gelin. Ne kadar para harcanacaksa bizim üçümüz miras payından bir birikim yapalım veya tüccar evinden faizli para alarak masrafı öyle karşılayalım ve kız kardeşimizi kocaya verelim. Mannum-balum-Aššur ve Šū-zuzu Pilah-Ištar'a şöyle karşılık verdiler: Bizde para yok! Git bizim sözümüzle ne kadar para harcanacaksa tüccar evinden faizli para al, harcayacaksan harca ve bizim kız kardeşimizi kocaya ver. Tüccar evinden aldığın parayı ve onun faizini sarf et. Parayı ve faizi babamızın evinden aldığın parayla ilk ödeme döneminden önce öde ve tüccar evine iade et. Pilah-Ištar, Mannum-balum-Aššur ve Šū-zuzu'ya şöyle cevap verdi: Ben, babamın evinden şimdiye kadar para almış değilim. Tüccar evinden alacağım parayı ve faizini masraf olarak harcayacağım ve siz miras hakkınız olarak benden herhangi bir talepte bulunmayacaksınız...”

Görüldüğü üzere, Pilah-Ištar'ın erkek kardeşleri kız kardeşlerinin evlilik hazırlıklarına bir katkıda bulunmak istememektelerdir. Onlara göre ağabeyleri, babalarının ölümünden sonra kalan paraya el koymuştur ve bu parada kendilerinin de hakları olduğunu iddia etmekte. Mannum-balum-Aššur ve Šū-zuzu kız kardeşlerinin evliliğine karşı çıkmamakta ancak, evlilik için yapılacak masrafların kendilerine düşen miras hakkından düşülmesini talep etmektedirler. Fakat belgenin ilerleyen satırlarında, masrafın tüccar evinden çekilecek para ile yapılacağı, bu miktarın da 1 1/3 mana (gümüş) olduğu belirtilerek miras üzerinde kardeşlerin herhangi bir talepte bulunmayacakları ifade edilmiş ve mesele, bu şekilde karara bağlanmıştır.

Kız kardeşlerini ve onun miras hakkını konu alan bir diğer belge de Kt. 88/k 651'dir.¹⁴ Erkek kardeşler, kız kardeşlerine verilecek

¹³ Çeçen 1995: 56 vd.

¹⁴ Çeçen 1997: 19 vd.

idinum (ortak maldan hisse)'un ne olacağı ve miktarı hususunda ihtilafa düşmüşler ve mahkemelik olmuşlardır. Pilah-Iştar, kız kardeşinin vekili olarak erkek kardeşlerine şu soruyu sormaktadır:

“... Kız kardeşimiz ile ilgili olarak siz neyi tavsiye ediyorsunuz? Siz neyi tavsiye ediyorsunuz? Onun ortak maldan hissesi olarak neyi ona vereceğiz.”

Mannum-balum-Aşşur ve Šū-zuzu ise, ağabeylerine şu şekilde yanıt vermektedirler:

“... Bizim sözümlüze aldığın para nerede? (Onun ortak maldan hissesi) 1 mana gümüş değerinde bileziği ve ayrıca 10 şekel gümüş değerinde yüzüklerdir. Onun hissesini ona söyle!”

Bu tablet, büyük bir ihtimalle yukarıda geçen Kt. 88/k 97a-b no'lu belgeden sonra ele alınmış olmalıdır. Çünkü burada bahsedilen ve erkek kardeşlerin ağabeylerine vermiş olduğu cevapta, Pilah-Iştar'ın daha önce onların vekâleti ile bir miktar para aldığı ifade edilmekteydi. Burada kardeşlerin sorusunda bahsedilen para, ağabeyleri Pilah-Iştar'ın kız kardeşini evlendirmek üzere tüccar evinden aldığı 1 1/3 mana'dan ibaret olan para olmalıdır. Nitekim, bu belgede zikredilen 1 mana gümüş ve muhtemelen iki adet olan 10 şeqellik değerinde yüzükler, *Pilah-Iştar*'ın tüccar evinden çekmiş olduğu parayla örtüşmektedir. Bu tutanağın ilerleyen satırlarında ise, şu ifadeler geçmektedir:

“*Pilah-Iştar* şöyle dedi: Sizin verdiğiniz söze istinaden, onun mahkemesinde ona söylemeyeceğim. Onlar (bu ifadeler üzerine) şöyle karşılık verdiler: Ona söyle”.

Tabletin son satırlarından söz konusu hisse hakkında net bilgiler çıkarmak mümkün olmamakta, fakat büyük ihtimalle bahsedilen ziynet eşyaları, Manum-balum-Aşşur ve Šū-zuzu'un ellerinde olup, bunları ağabeyleri Pilah-Iştar'a vermek istemedikleri anlaşılmaktadır. Zira onlar yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Pilah-Iştar'da babalarından kalan para içerisinde kendi hisselerinin de olduğunu iddia etmişler ve kız kardeşlerinin evliliği için yapılacak masraflara katılmak istememişlerdi. Bunun üzerine Pilah-Iştar tüccar evinden parayı çekmiş ve babalarından kalan para üzerinde erkek kardeşlerinin hak iddia etmesini engellemişti. Bu tablet ise, Pilah-Iştar'ın tüccar evinden çektiği paranın geri ödemesi ile ilgili olarak

kardeşlerini de hesaba katma istemesinin nedenine, bir başka ifadeyle söz konusu ziynet eşyalarının erkek kardeşlerinde olduğuna işaret etmektedir.

Görüldüğü üzere Aşşur-rē'î'nin ölümünden sonra bahsedilen ortak maldan hisse konusunda, kardeşler ciddi bir anlaşmazlık içerisindedirler. Bu anlaşmazlık hakkındaki bilgilerimiz yalnızca, yukarıda verilen belgelerin içeriğiyle sınırlı olup, daha sonraki gelişmeler ve neticeleri ile ilgili olarak kesin bilgiler ortaya koymak şimdilik mümkün değildir. Kesin olan bir şey varsa, o da, erkek kardeşlerin bu kavgalarından en fazla kız kardeşin muzdarip olduğudur. Pilah-Iştar, kız kardeşini evlendirebilmiş midir veya kızın evlilik planları gerçekleşmiş midir? Bu konuda yine aynı arşiv dahilinde bulunan Kt. 88/k 71 no'lu belge¹⁵ önemli bir ip ucu sunmaktadır.

Albayrak, büyük olasılıkla bir düğün için yapılan masrafların listesini gösteren bu belgenin, -aynı arşiv içerisinde Pilah-Iştar'ın kız kardeşinin evlendirilmesi konusunda, bizim de yukarıda üzerinde durduğumuz yazışmaların bulunmasına dikkat çekerek- Pilah-Iştar arşivine ait olabileceğini ifade etmiştir. Oldukça kabarık olan listede adı geçen emtia; arpa, buğday, bulgur, et, yağ, soğan, bal, yulaf, şarap, bira ve bira mayası gibi muhtelif yiyecek ve içecek ürünleri yanında, ayakkabı ve ayakkabı bağı, koşum takımları, deri, deri kemer, saman taşı, kamıştan ve metalden yapılmış kaplar, odun, palamut, bunun yanında koyun, sığır, eşekler ve ayrıca, çeşitli türlerde kumaş ve tekstil ürünlerinden oluşmaktadır. Belgede, bu ürünlerin eniştelere, onun arkadaşlarına ve diğer misafirler için hazırlandığı açıkça ifade edilmektedir.

Anlaşıldığı kadarıyla daha önce Amur-Iştar'ın beklentilerini karşılayamayan Pilah-Iştar, bu sefer kesenin ağzını açmış ve kız kardeşini evlendirme yolundadır. Fakat bu belgede dikkati çeken nokta, metnin son satırlarında geçen "*a-ha<-at>-ni qá-qá-sà a-na Iştar ta-ag/aq-lu-ub*" şeklindeki mecazî bir ifadedir. Bu ifade Kültepe metinleri içerisinde ilk defa geçmekte olup, ilgili satırdaki fiil, büyük bir ihtimalle "*galābum*" (tırış etmek) veya "*qalāpum*" (bitki veya hayvan derisi soymak) olmalıdır. *Galābu* fiili bu dönem belgelerinde I. kalıp çekiminde görülmemektedir. *Qalāpu* fiili ise, karakter vokalleri ile bu çekime uymaktadır. Dolayısıyla buradaki ifade, iki farklı şekilde tercüme edilebilir. *Qaqqadam qalāpu* ifadesi, "kafayı

¹⁵ Albayrak 2002: 1 vd.

soymak” anlamından ziyade “başını açmak” veya “saçı düzenlemek” şeklinde karşılanabilir. “*Qaqqadam galābu*” ifadesi ise, “başını tıraş ettirmek” veya “saçını kestirmek” şeklinde düşünülebilir. Bu durumda ilgili satırı, “*kız kardeşimiz (tanrıça) İstar için başını açtı/saçını kesti*” olarak çevirebiliriz. Ancak, burada kesin olan bir şey var ki, o da, kız kardeşin evlilik hazırlığında olduğu ve Tanrıça İstar adına bir seremoniye tâbi tutulduğudur. Eğer bu seremoniden maksat, saç kesmek veya düzenlemek ise, günümüzde devam eden bir geleneğin, Kültepe’deki ilk örneği ile karşılaşmaktayız. Bir başka ifadeyle, yaklaşık 4000 yıl önce de, gelin adaylarının, düğün merasimlerinde saçlarını yaptırdıkları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Pılah-İstar arşivi o dönemde Anadolu’nun sosyal yaşantısı hakkında önemli kesitler sunmaktadır. Bunlar içerisinde kız kardeşinin evlendirilmesi konusunda ele alınmış belgeler, günümüzde olduğu gibi Eski Asur toplumunda da evlilik öncesi bazı geleneklere ve hazırlıkların varlığına işaret etmektedir. Evlilik öncesi gönderilen hediyeler ve belki de bazı özel günlerde aile içi ziyaretler veya haberleşmeler, düğün öncesi davetliler veya misafirlerin ağırlanması ve gelinin bir törene tabi tutulması hiç şüphesiz kayda değer bilgiler olup, dönemin aile hukukuna nispeten ışık tutmaktadır. Bunun yanında kız kardeşlerin de mirastan pay hakkının olması ve bunun hukuki belgelerle belirlenmesi, o dönemde kadınlara düşen miras haklarının korunduğuna dair önemli bir kanıttır.

Fakat bütün bu yazışmaların esas itibariyle yine ticarî muhtevadan oluştuğunu ve bireylerin aile içi konularda bile asıl meselelerinin maddî konulardan kaynaklandığını göz ardı etmemek gerekmektedir. Nitekim kız kardeşin, adı geçen damat adayı ile ayrıldığına dair hazırlatılan belgede, bu ilişkinin daha çok iki firmanın malî çıkarlarına göre kurulduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bilhassa Asurlu tüccarların günlük yaşama dair anlayış ve faaliyetlerinde dahi, maddiyatın, belirleyici bir faktör olduğunu söylemek herhalde yanlış olmaz.

KAYNAKÇA

- Albayrak 2002: İ.Albayrak, “Kültepe’den Değişik Bir Masraf Listesi” *ArAn* 5, 2002: 1-10.
- Balkan 1957: K.Balkan, *Mama Kralı Anum-Hirbi’nin Kaniş Kralı Warşama’ya Gönderdiği Mektup*, TTKY VII/31, Ankara 1957.

- Bayram 1987: S.Bayram, "Kültepe'den Kaçakçılıkla İlgili Yeni Metinler", *XXXIV. Uluslararası Assirioloji Kongresi, 6-10/VII, 1987 İstanbul*: 285-289.
- Bayram-Çeçen 1995: S.Bayram-S.Çeçen, "6 Neue Urkunden über Heirat und Scheidung aus Kaniš", *ArAn 1, 1995*: 1-12.
- Çeçen 1992: S.Çeçen, "Koloni Devri Anadolu'sunda Tarihi ve Sosyal Olayların Asurlu Tüccarlar Tarafından Tarihleme Olarak Kullanılışı", *A.Ü.D.T.C.F.D. 35/1, 1992*: 49-59.
- Çeçen 1995: S.Çeçen, "mutanu in den Kültepe Texten", *ArAn 1, 1995*: 43-72.
- Çeçen 1997: S.Çeçen, "idinnum Kelimesinin Anlamı Hakkında Yeni Bir Teklif" *ArAn 2, 1997*: 19-24.
- Çeçen 2002: S.Çeçen, "Kültepe Belgelerine Göre Anadolu Şehir Devletlerinde Ayaklanma", *ArAn 5, 2002*: 65-68.
- Gökçek 2002: G.Gökçek, *Koloni Devri Anadolu'sunda Faaliyet Gösteren Asurlu Tüccar Aileler (Şü-Laban'ın oğlu İmdūlum, Aššur-imitti'nin oğlu Uşur-ša-İstar ve Aššur-rē'tinin oğlu Pilah-İstar)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.
- Günbattı 1990: C.Günbattı, "Kültepe Tabletleri Arasında Aile Haberleşmelerinden Örnekler", *I. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum 1990*: 126-132.
- Günbattı 2004: C.Günbattı, "Asur Ticaret Kolonileri Devrine Bir Bakış", *(IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri, 10-11. Nisan 2004)*, Kayseri 2004: 257-260.
- Kawasaki 1994: Y.Kawasaki, "Status of Woman and Marriage Institution of the Old Assyrian Society", *Oriente 37, 1994*: 52-70.
- Sever 1992: H.Sever, "Anadolu'da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kaniš Karumu Kararı", *Bellethen 56/217, Ankara 1992*: 667-675.
- Sever-Çeçen: 1994: H.Sever-S.Çeçen, "Kültepe II. Tabaka Vesikalarına Göre Anadolu'nun Siyasî Tarihi ile İlgili Yeni Gelişmeler", *XI. T.T. Kongresi Bildirileri, Ankara 1994*: 201-209.
- Veenhof 1997: K.R.Veenhof, "Two Marriage Documents from Kültepe", *ArAn 3, 1997*: 357-381.
- Veenhof 2003: K.R.Veenhof, *The Old Assyrian List of Year Eponyms From Karum Kanish And Its Chronological Implications*, T.T.K.Y. VI/64, Ankara 2003.